

Arbeidskamp og skip – verneting og rettsvalg*

PROFESSOR STEIN EVJU

Ved arbeidskamp i internasjonale forhold kan det være vesentlig hvilket lands rett som skal anvendes og hvor saker om lovlighet og erstatning skal behandles. Artikkelen drøfter slike spørsmål med utgangspunkt i en dom fra den danske Arbejdsretten om en blokade i Sverige mot et dansk skip. I Norge kan spørsmålene oppstå ved boikott av skip under fremmed flagg, men også ved aksjoner mot utenlandske virksomheter på norsk jord. Det pekes også på den prosessen med harmonisering av lovvalsregler som pågår i EU.

STEIN EVJU er født 1946, cand. jur. 1975, professor i arbeidsrett ved Institutt for privatrett, Universitetet i Oslo.

1 Introduksjon

Arbeidskamp over landegrensene er et tema med mange fasetter. En av dem er hvilket lands rett som skal anvendes for ulike aspekter av kamptiltakene, herunder bedømmelsen av om de er rettsstridige. En annen er hvor en rettstvist om arbeidskampen eller dens virkninger skal behandles. Det siste, jurisdiksjonsvalget, har vi regler om med Lugano-konvensjonen.¹ Rettsvalgsspørsmålene mangler vi derimot lovgivning om.² På hjemlig grunn råder norsk internasjonale privatretts regler grunnen, med den «individualiserende metode» som én del av disse. I et videre internasjonalt perspektiv er rettsstillingen enn mer sammensatt.

Arbeidskamp mot skip under fremmed flagg er et typetilfelle for problemstillingene.

* Min beste takk til kollegene Giuditta Cordero Moss og Mikaela Björkholm, som har lest et utkast til artikkelen og bidratt med verdifulle og nyttige kommentarer. Det sedvanlige forbehold gjelder fullt ut.

1 Konvensjon 16. september 1988 om domsmyndighet og fullbyrding av dommer i sivile og kommersielle saker, med protokoller; jfr. lov 8. januar 1993 nr. 21 om gjennomføring av konvensjonen i norsk rett. Lugano-konvensjonen er en parallellkonvensjon til *Bruxelles-konvensjonen* – konvensjon 27. september 1968 om jurisdiksjon og fullbyrdsel av dommer på privatrettens område. Jfr. nu Rådsforordning 2001/44/EF av 22. desember 2000 om jurisdiksjon og anerkjennelse og fullbyrdsel av dommer i sivile og kommersielle saker. Forordningen (*Bruxelles I-forordningen*) trådte i kraft 1. mars 2002 og har avløst konvensjonen.

2 Jeg bruker begrepet rettsvalg i stedet for det oftest brukte «lovvalg», i tilslutning til Thue, *Internasjonal privatrett : Personrett familierett og arverett*, Oslo 2002, XLIV.

På dette feltet har den danske Arbejdsretten nylig avsagt en dom som gjør det tydelig.³ Samtidig setter den ikke minst rettsvalgsspørsmålet i skarpt relieff. Om dommen ikke er eksplosiv, er den ihvertfall kontroversiell ved at den anvender nasjonal dansk rett på arbeidskamp i utlandet. Det vil skape betydelig omveltning på arbeidskamprettens område om en slik tilnærming får mer alminnelig anvendelse. På EU-plan er det imidlertid i gang en prosess som kan motvirke en slik utvikling.

Disse indikasjonene gir rammen for det følgende. Jeg behandler først den danske saken, hvor utgangspunktet var aksjon i Sverige mot et dansk skip, og der spørsmål om jurisdiksjonsvalg ble forelagt EF-domstolen før saken ble tatt opp til doms i Arbejdsretten (avsnitt 2 – 4). Jeg går så inn på Arbejdsrettens dom og stiller den i kontrast til svensk rett (avsnitt 5 og 6). Derefter går jeg nærmere inn på rettsvalgsregler ved arbeidskamp på og mot skip mer alment, mot bakgrunn av rettsvalgsregler ved arbeidskamp generelt (avsnitt 7). Her behandler jeg også norsk rettspraksis om boikott av skip under fremmed flagg og spørsmål om det skal gjelde særlige normer i forhold til skip under «bekvemmelighetsflagg». Avsnitt 8 har noen avsluttende bemerkninger i tilknytning til en kort omtale av det pågående arbeidet i EU med en ny forordning om rettsvalgsregler.

Temaet, og saken, går samtidig inn i en videre sammenheng som gjelder forholdet mellom grunnleggende rettigheter i EU/EØS-retten. På den ene side er det snakk om retten til fri bevegelse med hensyn til etablering av virksomhet og tjenesteydelser, efter EFT artikkel 43 og 49 (EØS artikkel 28 og 36). På den annen side gjelder det retten for arbeidstagere og organisasjoner til å gå til kollektiv aksjon, herunder streik, for å ivareta sine interesser. Denne retten har ikke en tilsvarende konkret traktatmessig forankring, men inngår i artikkel 28 i EUs Charter om grunnleggende rettigheter.⁴ Enkelt sagt er spørsmålet om retten til fri bevegelse kan begrenses av eller måtte vike for arbeidskampretten. Dette er hovedtemaet i to saker som nu verserer for EF-domstolen. Den ene er svensk, *Vaxholm/Laval*, og gjelder arbeidskamp i Sverige som middel for å få tariffavtale med et lettisk foretak med entreprenøroppdrag i Sverige.⁵ Den andre er den finsk-engelske *Viking Line*-saken, om arbeidskamp rettet mot en omflagging av et skip – *Rosella* – fra Finland til Estland. Her er også den Internasjonale Transportarbeiderfø-

3 Arbejdsrettens dom 31. august 2006 i sak nr. A2001.335, *Danmarks Rederiforening for DFDS Torline A/S mot LO Landsorganisationen i Sverige for SEKO Sjöfolk, Facket för Service och Kommunikation*.

4 Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01), O.J. (EF-Tidende) C 364, 18. desember 2000, 1-21, som er tatt med som artikkel II-88 i forslaget til konstitusjonstraktat, Treaty establishing a Constitution for Europe, O.J. C 310, 16. desember 2004.

5 Jfr. her den svenske Arbetsdomstolens avgjørelse AD 2005 nr. 49 om foreleggelse av spørsmål til EF-domstolen, der saken har saksnr. C-341/05. Se nærmere om saken og problemstillingene Ahlberg, Bruun og Malmberg, «The Vaxholm case from a Swedish and European perspective», 12 *Transfer* (2006) 155-166, Eklund, «The Laval Case», (2006) *Industrial Law Journal* 202-208; jfr. også f.eks. Sigeman, «Fri rörlighet för tjänster och nationell arbetsrätt», *Europarättslig Tidskrift* 2005, 465 ff, Sigeman og Inston, «The Freedom to Provide Services and the Right to Take Industrial Action – An EC Law Dilemma», *Juridisk tidskrift* 2006-07, 365-374. – Muntlig forhandling i EF-domstolen ble holdt 9. januar 2007.

derasjon (ITF) involvert, hvilket har gitt grunnlag for behandling av saken for engelske domstoler.⁶ Den danske saken gjelder ikke konflikten mellom to sett av grunnleggende rettigheter på samme direkte måte. I det følgende går jeg derfor ikke inn på denne konflikten – som er et omfattende tema i seg selv. Betydningen av rettsvalsreglene blir imidlertid tydelig gjennom den danske saken, også for den typen av tilfeller som de to sakene nevnt ovenfor gjelder. Samtidig har den danske saken og rettsvalsproblemstillingene referanse ut over EU/EØS-sfæren.

2 Bakgrunnen – saksforholdet

Frakteskipet «Tor Caledonia» eies av DFDS Torline A/S og er registrert i Dansk Internationalt Skipsregister (DIS). Besetningen var polsk, men med danske offiserer. Det er inngått en rammeavtale for DIS-skip mellom tre danske rederiforeninger på den ene side og en rekke danske fagforeninger på den annen side. Den polske besetningen på «Tor Caledonia» var ansatt på individuelle arbeidsavtaler i samsvar med denne rammeavtalen. Arbeidsavtalene var undergitt dansk rett.

«Tor Caledonia» gikk i rutefart mellom Göteborg og Harwich. Primo mars 2001 fremmet det svenske fagforbundet SEKO⁷ krav overfor DFDS Torline om tariffavtale for skipets polske mannskap. Kravet ble raskt avvist av Danmarks Rederiforening, som DFDS er tilsluttet. Den 21. mars sendte SEKO så varsel om arbeidskamp med virkning fra 28. mars 2001. I varselet het det også at SEKO ville be om iverksettelse av sympatiaksjoner til støtte for sin aksjon.

SEKO's eget arbeidskampiltak var en såkalt «nyanstallningsblokad», dvs. et pålegg til egne medlemmer om ikke å ta hyre på «Tor Caledonia». Alene ville et slikt kamptiltak imidlertid ikke ha noen virkning. Det var ingen SEKO-medlemmer ansatt på skipet, og rederiet hadde heller ikke noen intensjoner om å forhyre svenske besetningsmedlemmer. Skulle SEKO's arbeidskamp ha virkning, var den derfor avhengig av støtte gjennom sympatiaksjon. Det fikk man da også, i tråd med det som er en velkjent praksis i svensk arbeidsrettslig sammenheng.

Den 3. april varslet Svenska Transportarbetareförbundet (STAF) om sympatiaksjon med virkning fra 17. april 2001. STAF organiserer bl.a. havnearbeidere. Forbundets sympatiaksjon gikk ut på å nekte å utføre ethvert arbeid med forbindelse til «Tor Caledonia». Det ville hindre skipet i å kunne fortøye, losse eller laste i Göteborg (eller noen

6 Jfr. her Court of Appeal's avgjørelse *Viking Line ABP v ITWF* [2006] *Industrial Relations Law Reports* 58, som opphevet førsteinstansdomstolens – High Court's – avgjørelse i saken og forela spørsmål for EF domstolen. Der har saken nr. C-438/05 *Viking Line ABP OU Viking Line Eesti v the International Transport Workers' Federation, the Finnish Seamen's Union*. Se nærmere om saken Blanke, «Streikende Wikingers vor dem Europäischen Gerichtshof – Streikrecht und wirtschaftliche Grundfreiheiten im EU-Recht», *Arbeit und Recht* 2006, 1-6, og Blanke, «The Viking case», 12 *Transfer* (2006) 251-266. Jfr. også <http://www.eiro.eurofound.eu.int/about/2006/05/articles/eu0605029i.html> (28.06.2006).

7 SEKO - Facket för Service och Kommunikation. «Sjöfolk» er en «bransje» eller avdeling innenfor det større forbundet SEKO. SEKO er tilsluttet svensk LO; det samme er Svenska Transportarbetareförbundet.

annen svensk havn). Dette førte til at DFDS tok «Tor Caledonia» ut av drift på ruten Göteborg – Harwich 16. april, dvs. dagen før sympatiaksjonen skulle iverksettes. Fra den 30. mai samme år ble ruten så betjent av et annet skip, som DFDS hadde chartret inn nettopp for dette formålet.

3 Saksanlegg i Danmark

Danmarks Rederiforening reiste søksmål 4. april 2001 ved den danske Arbejdsretten, mot svensk LO som representant for SEKO og STAF, med krav om at de to forbundene skulle anerkjenne at deres konfliktvarsler var ulovlige og trekke varslene tilbake. I forberedende rettsmøte 11. april sa SEKO seg villig til å utsette sin aksjon i påvente av en rettslig avgjørelse. Men SEKO hadde ingen myndighet til å utsette sympatiaksjonen. Etter at DFDS tok «Tor Caledonia» ut av drift på ruten Göteborg – Harwich 16. april, utsatte imidlertid STAF sitt varsel om sympatiaksjon. DFDS frafalt derefter søksmålet overfor STAF.

Den 7. januar 2002 reiste DFDS så søksmål mot SEKO ved Sø- og Handelsretten i København med krav om erstatning for tap ved at «Tor Caledonia» ble tatt ut av drift og for innchartringen av et annet skip (anslått til ca. 60 000). Saken for Sø- og Handelsretten ble stanset i påvente av en avgjørelse i saken for Arbejdsretten, eftersom det kunne være avgjørende for utfallet i Sø- og Handelsretten om den arbeidskampen som var varslet fra SEKO side, var lovlig.

Her er forholdet at etter dansk rett hører det eksklusivt under Arbejdsretten å avgjøre spørsmål om lovligheten av kollektive kampskritt til støtte for krav om tariffavtale på områder der det ikke foreligger tariffavtale. De alminnelige domstoler kan ikke avgjøre slike lovlighetsspørsmål. Derimot hører det under de alminnelige domstoler å ta stilling til krav om erstatning for (varsel om) arbeidskamp på områder der det ikke foreligger tariffavtale.⁸

For Arbejdsretten anførte SEKO (ved svensk LO) at retten ikke hadde domsmyndighet i saken, og spesielt at Bruxelles-konvensjonens⁹ artikkel 5 nr. 3 ikke var anvendelig eftersom det ikke var reist noe erstatningskrav for Arbejdsretten. Videre anførte SEKO at dersom Arbejdsretten kom til at varselet om arbeidskamp var ulovlig, måtte SEKO trekke varselet tilbake, og da var det ikke noe grunnlag for et krav om erstatning. Risikoen for tap på grunn av sympatiaksjon kunne heller ikke være nok til å gjøre en tvist om primærkonfliktens lovlighet til en sak om erstatning i konvensjonens artikkel 5 nr. 3s forstand.

8 Se arbeidsretsloven, nr. 183 av 12. mars 1997, § 9 stk. 1 nr. 5 og § 12 stk. 1; jfr. Waage, *Arbejdsretsloven*, 2. utg., København 1997, 105-106, 138-140.

9 Danmark er ikke omfattet av Bruxelles I-forordningen, se dens artikkel 1 nr. 3 og artikkel 76 jfr. fortalens betraktning 21. Grunnlaget er Amsterdam-traktaten (1997), Protokoll nr. 5 om Danmarks posisjon. For Danmark gjelder derfor fortsatt Bruxelles-konvensjonen.

4 Foreleggelse for EF-domstolen - jurisdiksjonsproblemet

4.1 Innledning - rettsgrunnlaget

Dette var utgangspunktet for annen fase i rettstvisten. Arbeidsretten la saken frem for EF-domstolen med spørsmål om forståelsen av Bruxelles-konvensjonens artikkel 5 nr. 3.¹⁰ I denne bestemmelsen heter det at søksmål mot en som har domisil i en konvensjonsstat, kan reises i en annen konvensjonsstat «... hvis søksmålet gjelder erstatning utenfor avtaleforhold». Da kan søksmål reises «ved domstolen på det sted der hvor skadetilføyelsen har foregått» («where the harmful event occurred»).

4.2 Spørsmålene

Arbeidsretten formulerte to hovedspørsmål. Det første dreier seg om hva som er en sak om erstatning, det annet gjelder problemstillingen om hvor en skadeforvoldelse skal anses å ha foregått, i artikkel 5 nr. 3s forstand.

Det *første hovedspørsmålet* var om artikkel 5 nr. 3 omfatter saker om lovligheten av arbeidskamp for å oppnå tariffavtale i tilfeller der det vil være grunnlag for erstatningsansvar utenfor kontraktsforhold *hvis* arbeidskampen er ulovlig. Spørsmålet var om en sak om lovligheten av arbeidskamp da kan reises for domstolene på det sted (i det land) der erstatningssøksmål kan reises. Her var selvsagt et poeng bak spørsmålsformuleringen den kompetansedelingen som gjør seg gjeldende mellom Arbeidsretten og de alminnelige domstoler (jfr. i 3 foran). Artikkel 5 nr. 3 gjelder etter sin ordlyd krav om erstatning. For at Arbeidsretten skulle ha jurisdiksjon, måtte det rene lovlighetsspørsmålet derfor kunne anses som en del av erstatningsspørsmålet i artikkel 5 nr. 3s forstand.

Det første hovedspørsmålet hadde to tilleggsspørsmål. Dels om det er et nødvendig vilkår at skade må være voldt av den primæraksjonen søksmålet gjelder, eller om det er tilstrekkelig at denne er et vilkår for og kan gi grunnlag for en sympatiaksjon som vil volde skade. Og dels om det har betydning at den varslede primæraksjonen ble utsatt, etter at søksmål var reist, i påvente av rettens avgjørelse om lovlighetsspørsmålet.

Det *andre hovedspørsmålet* var om skade på grunn av arbeidskamp som er iverksatt av en fagforening i et annet land enn flaggstaten for å oppnå tariffavtale for sjømenn ombord på et skip, kan anses å ha inntrådt i flaggstaten med den konsekvens at søksmål mot fagforeningen om erstatning etter artikkel 5 nr. 3 kan reises i flaggstaten.

De spørsmålene som ble stillet, lå således helt opp til den faktiske problemsituasjonen i saken.

4.3 EF-domstolens svar

EF-domstolen tok katten i halen, så å si, og fulgte rekkefølgen i Arbeidsrettens spørsmålsstilling. Dersom svaret på det andre hovedspørsmålet ville være at en eventuell ska-

10 Sak 18/02 *Danmarks Rederiforening for DFDS Torline A/S, mot LO Landsorganisationen i Sverige for SEKO Sjöfolk Facket för Service och Kommunikation*, EFD 2004 I-1417 (dom [prejudisiell uttalelse] 5. februar 2004); herefter Torline.

deforvoldelse *ikke* kunne anses å ha «foregått» i Danmark, ville det selvsagt være unødvendig å ta stilling til spørsmålene om et relevant erstatningskrav kunne anses å foreligge. Domstolen startet likevel ikke med dette.

4.3.1 Skadested og skadefølge

En grunn kan ha vært at svaret på det andre hovedspørsmålet ble ansett som enkelt. Domstolen fulgte sin egen rettspraksis fra *Mines de Potasse (Bier)*,¹¹ som gjaldt forurensning i Rhinen i Frankrike med skadevirkning i Nederland. Tolkningsstandpunktet er fastholdt i en rekke senere avgjørelser, bl.a. *Shevill*¹² om virkninger i England av ikke-integritetskrenkelser (ærekrenkelser) i Frankrike, og *Henkel*.¹³ Det er således vel etablert rettspraksis at konvensjonens artikkel 5 nr. 3 ikke skal fortolkes strikt etter ordlyden. Uttrykket «hvor skadetilføyelsen er foregått» skal forstås slik at det omfatter *både* handlingssted og virkningssted hvis det stedet der det er foretatt en handling som kan medføre skade utenfor kontraktsforhold, og det sted der handlingen har forårsaket en skade, ikke er det samme.¹⁴ Den påstått skadelidte, saksøkeren, vil da ha et valg med hensyn til å reise søksmål det ene eller annet sted.¹⁵

En neste problemstilling er *hvor* en skadetilføyelse skal anses å ha foregått eller ha virkning. Det første er sjelden vanskelig å fastslå. Derimot kan det være et problem å ta stilling til hva som rettslig sett kan være *virkningssted*.

Arbeidsrettens spørsmålsformulering la opp til at arbeidskamp med det mål å få tariffavtale for et skip, skulle lede til at skade måtte anses å ha inntrådt i flaggstaten, slik at rederiet kunne reise søksmål i flaggstaten.¹⁶ Her gav EF-domstolen et betinget svar, men var ikke like avvisende som generaladvokaten. I sin innstilling foreslo han å svare at «skipets nasjonalitet [er] ikke et relevant kriterium» i et tilfelle som dette. Generaladvokaten fremholdt at det var vanskelig å se hvordan en relevant skade her kunne anses å være inntrådt ombord på vedkommende skip.¹⁷ Domstolen poengterte derimot at en skade

11 Sak 21/76 *Handelskwekerij G. J. Bier B.V. mot Mines de Potasse d'Alsace S.A.*, EFD 1976 1735; se avsnitt 12-25, særlig 24-25.

12 Sak C-68/93 *Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd mot Presse Alliance SA*, EFD 1995 I-415, jfr. avsnitt 20-28.

13 Sak C-167/00 *Verein für Konsumenteninformation og Karl Heinz Henkel*, EFD 2002 I-8111, jfr. avsnitt 44.

14 I den nye *Bruxelles I-forordningen*, som altså ikke gjelder for Danmark (jfr. note 9), er regelen for erstatning utenfor kontraktsforhold i artikkel 5 nr. 3 formulert slik at jurisdiksjonskompetansen ligger der det skadevoldende forhold har inntruffet eller *kan* inntreffe; jfr. nedenfor m. note 24.

15 Jfr. sammenfatningen i *Torline* (= note 10), avsnitt 40. Jfr. også Pålsson, *Luganokonvensjonen* med norsk introduksjon av Henrik Bull, Stockholm/Oslo 1992, 92-94, og Pålsson, *Brysselkonventionen, Luganokonventionen och Bryssel I-förordningen*, Stockholm 2002, 114-115.

16 Jfr. *Torline* avsnitt 13. Spørsmålsformuleringen kan gi inntrykk av at den også ville ta som premiss at skadetilføyelsen skulle anses å ha foregått («anses for sket») i flaggstaten – hvilket ville ha som konsekvens at flaggets lov (her: dansk rett) skulle anvendes. Dette lå utenfor saken og fikk ikke svar fra EF-domstolen.

17 Se GA *Jacobs's* innstilling av 18. september 2003 i sak C-18/02, konklusjonen (avsnitt 80, pkt. 2) og avsnitt 78.

«ikke nødvendigvis» skal anses å ha inntrådt i flaggstaten. Det er den nasjonale domstol som må avgjøre hvor en skade skal anses å ha inntrådt, og ved

«den nasjonale retts bedømmelse skal flaggstaten, dvs. den stat hvor skipet er registrert, bare betraktes som et av flere momenter som til sammen angir det sted hvor skaden er inntrådt. Skipets nasjonalitet kan kun ha avgjørende betydning hvis den nasjonale rett kommer frem til at skaden er inntrådt ombord på Tor Caledonia. I så fall skal flaggstaten nødvendigvis anses for det sted hvor skadetilføyelsen har fremkaldt skaden» (*Torline* avsnitt 44, jfr. konklusjonens pkt. 2).

Generaladvokaten bygget på at det nok ikke egentlig var inntrådt noen skade ombord på «Tor Caledonia». Han fremhevet derimot at den vesentligste skaden som ble påført rederiet, var at «Tor Caledonia» måtte tas ut av drift og at et nytt skip ble chartret inn i stedet. Og det, bemerket han, var en skade som «synes å være inntrådt i Danmark» – selv om han tok det obligatoriske forbehold om at det i siste instans tilligger den nasjonale rett å avgjøre hvor en skadevirkning faktisk er inntrådt.¹⁸ Domstolen uttalte seg mer kortfattet, men i samme retning (avsnitt 42-43).

Rettspraksis har imidlertid avgrenset rekkevidden av konvensjonens artikkel 5 nr. 3 med hensyn til hva som kan være «virkningssted», i forhold til *følgeskader*. Med det menes dels indirekte (tredjemanns-)skader, som i *Dumez (Tracoba)*¹⁹ der det var tale om indirekte tap for franske selskaper ved at datterselskaper i Tyskland var påført tap som følge av at tyske banker hadde stanset kreditt til en byggherre. Dels omfatter det følgeskader (formuestap) i ett land for skadelidte der primærskaden er inntrådt i et annet land, som i *Marinari*.²⁰ Begrepet «virkningssted» etter artikkel 5 nr. 3 kan ikke forstås som mer enn det sted der en relevant skadeforvoldelse har sine direkte virkninger for den eller de som er de(n) umiddelbart skadelidte.²¹ Prinsippet er forsåvidt klart. Men domstolen har ikke gitt nærmere anvisning på hvilke kriterier en grense skal trekkes efter. I *Torline* gav den heller ikke noen retningslinjer for hvordan Arbeidsretten skulle avgjøre hvor en direkte virkning var inntrådt. Det er forsåvidt beklagelig, også generelt fordi problemstillingen gjør seg gjeldende i mange sammenhenger.²²

Dette leder over mot spørsmålet om når det foreligger et relevant krav som faller inn under artikkel 5 nr. 3.

18 GA Jacobs's innstilling, avsnitt 73.

19 Sak C-220/88 *Dumez France SA og Tracoba SARL mot Hessische Landesbank m.fl.*, EFD 1990 I-49.

20 Sak C-364/93 *Antonio Marinari v Lloyds Bank plc and Zubaidi Trading Company*, EFD 1995 I-2719. Jfr. også Pålsson, *Brysselkonventionen ...* (note 15), 115 m. note 80.

21 Jfr. *Dumez* avsnitt 20. Jfr. Pålsson, *ibid*.

22 Jfr. her Franzen, «Internationale Zuständigkeit beim Aufruf zum Boykott eines Seeschiffes», *IPRax* 2006, 127-129, og Pataut, «Du 5 février 200[4]. – Cour de justice des Communautés européennes (6e Ch.)», *Revue critique de droit international privé* 2004, 800-808 (807).

4.3.2 Krav om erstatning utenfor kontraktsforhold

Dette var temaet for det første hovedspørsmålet i Arbeidsrettens foreleggelse. Spørsmålet falt i tre deler.

Den første anstøtsstenen var, som nevnt (i 4.2 foran), om en sak om lovligheten av arbeidskamp for én domstol (nasjonal jurisdiksjon) kan falle inn under artikkel 5 nr. 3 når det hører under en annen domstol å pådømme krav om erstatning for slik arbeidskamp. Her prøvet SEKO seg igjen med en «catch 22»-argumentasjon (jfr. sist i 3 foran): Hvis Arbeidsretten kom til at arbeidskampen var ulovlig, ville SEKO trekke sitt varsel tilbake, og dermed ville det ikke være noe grunnlag for krav om erstatning. Og for Arbeidsretten var det ikke fremsatt noe krav om erstatning.

Denne argumentasjonslinjen ble kontant avvist av EF-domstolen.²³

Domstolen fremholdt særlig at det er opp til den enkelte stat å avgjøre hvordan domsmyndighet skal være fordelt mellom ulike domstoler, og viste til hensynet til rettspleie, rettsikkerhet og til å unngå flere jurisdiksjonsgrunnlag for samme rettsforhold, som er sentrale formål for Bruxelles-konvensjonen. Ett element i dette er at en saksøker lett skal kunne avgjøre hvor han kan reise sak, og at en mulig saksøkt likeledes skal kunne forutse hvor han kan bli saksøkt (avsnitt 36 jfr. 21-26).

Dernest understreket domstolen at artikkel 5 nr. 3 ikke skal forstås slik at det kreves at det faktisk er inntrådt en skade. Dette er et punkt av betydning, nok også i forhold til det andre delspørsmålet (jfr. nedenfor her). Etter sin *ordlyd* forutsetter Bruxelles-konvensjonens artikkel 5 nr. 3 at en skade faktisk har inntrådt. *Bruxelles I-forordningens* artikkel 5 nr. 3 gir derimot klart uttrykk for at søksmål kan reises også der en skade *kan* inntre.²⁴ EF-domstolen har imidlertid tidligere lagt til grunn at konvensjonens bestemmelse også må forstås slik, og forsåvidt sett på forordningens uttrykkelige bestemmelse som en «bekreftelse» av en slik fortolkning.²⁵ I *Torline* viste domstolen til dette og henholdt seg til samme syn (avsnitt 27 jfr. 33). Konvensjonens artikkel 5 nr. 3 gjelder således på samme måte selv om saken bare angår en tvist hvor det tas sikte på å *forhindre* at en skade inntre. I dette ligger at det ikke er et nødvendig vilkår etter artikkel 5 nr. 3 at det er inntrådt en aktuell skade, eller at det er fremmet krav om erstatning eller reist betalingskrav i den saken det er spørsmål om. Igjen er dette altså i tråd med vel etablert rettspraksis.

Det andre delspørsmålet gjaldt forholdet mellom hovedaksjon og sympatiaksjon. I saken for Arbeidsretten var det bare SEKO som var stevnet. Eftersom SEKO ikke hadde medlemmer på «Tor Caledonia», ville imidlertid SEKO's varslede arbeidskamp i seg selv ikke kunne volde noen skade for saksøkeren, DFDS. Dette var uomtvistet. Spørsmålet

23 Det samme gjelder GA Jacobs's innstilling. I hovedtrekk fulgte domstolen generaladvokatens innstilling både på dette og de øvrige punkter.

24 Bestemmelsen lyder: «in matters relating to tort, *delict* or *quasi-delict*, in the courts for the place where the harmful event occurred or may occur» («hvor skadetilføjjelsen er foregået eller vil kunne foregå»). Jfr. også Pålsson, *op.cit.* 116-117.

25 Jfr. *Henkel* avsnitt 46, 48 og 49, og dertil GA Jacobs's innstilling avsnitt 47 med henvisning også til *Shevill*.

var derfor om det var tilstrekkelig i forhold til artikkel 5 nr. 3 at SEKO's arbeidskamp-tiltak var en nødvendig betingelse for sympatiaksjoner som ville kunne volde skade (jfr. avsnitt 29). Det besvarte EF-domstolen bekreftende, kort og konsist. Den bemerket i tillegg at det etter rettspraksis kreves at det kan påvises årsakssammenheng mellom skade og handling – jfr. *Mines de Potasse* avsnitt 16 – og at slik årsakssammenheng mellom SEKO's varsel og DFDS's påståtte skade kunne godtgjøres i dette tilfellet (avsnitt 32 jfr. 31).

Den siste problemstillingen gjaldt det forhold at det kamptiltaket som var varslet (av SEKO), var stillet i bero i påvente av en avgjørelse av lovlighetsspørsmålet. Det besvarte EF-domstolen kort med at dette ikke har noen betydning for anvendeligheten av artikkel 5 nr. 3.²⁶ Domstolen viste igjen til hensynene bak konvensjonen og fremholdt at disse ikke ville bli ivarettatt dersom en domstol som i utgangspunktet er kompetent, skulle miste sin jurisdiksjonskompetanse dersom den saksøkte stiller i bero den erstatningsbetingende adferd som fra først av har gitt opphav til søksmålet.

4.4 Oppsummering

EF-domstolens svar var utvetydig. Etter konvensjonens artikkel 5 nr. 3 ville Arbeidsretten i Danmark ha jurisdiksjon. Det eneste som stod igjen for at Arbeidsretten kunne slå dette fast, var å ta stilling til om det påståtte tap for DFDS – ved å ta «Tor Caledonia» ut av fart og sette inn et annet skip – var et relevant tap som kunne anses å ha inntrådt i Danmark, der DFDS er etablert (jfr. avsnitt 42-43). Svaret på det spørsmålet kunne ikke fortone seg særlig tvilsomt.²⁷ Det skulle da også vise seg (jfr. i 5.1 nedenfor).

Jurisdiksjonsspørsmålet gir ikke *per se* svar på *rettsvalgsproblemet*. Hvilket lands rett som skal anvendes av den domstol som er kompetent, er i prinsippet et annet spørsmål. Dette er grunnleggende. Det har da også vært påpekt av EF-domstolen en rekke ganger. Det er riktignok en viss sammenheng med konvensjonens regler om jurisdiksjonsvalg. I *Shevill* uttalte domstolen at den kompetente rett ikke kan anvende nasjonale rettsvalgsregler dersom det vil svekke konvensjonens effektivitet (avsnitt 41). Men ellers vil avgjørelsen om hvilket lands rett som skal anvendes, bero på de nasjonale rettsvalgsreglene i det land der den domstol som har saken, har sete (*lex fori*). Dels kan det innebære at domstolen vil la nasjonal materiell rett få anvendelse ut fra prinsippet om at den kom-

26 Avsnitt 38. Mer direkte oversatt vil det hete at anvendelsen av artikkel 5 nr. 3 «ikke berøres av ...». I den franske grunnteksten heter det «n'est pas affectée», på engelsk «is not affected» og på tysk «nicht dadurch berührt wird». I den danske oversettelsen av dommen er formuleringen «ikke gør nogen forskel».

27 Jfr. forsåvidt Schelin, *Bekvämlighetsflagg och arbetsförhållanden*, Uppsala 1997, 422-424, som også drøfter spørsmål om jurisdiksjon i forhold til ITF (International Transport Workers' Federation); jfr. dertil Wetterstein, [anm. av Schelin *op.cit.*], *Juridisk tidskrift* 1997-98, 567-577 (575).

petente domstol skal anvende internasjonalt preseptoriske regler.²⁸ Men erfaringsmessig er det også slik at en domstol vil ha en tilbøyelighet til å la nasjonale materiellrettslige regler få anvendelse; det forenkler både rettsvalgsspørsmål og det å skulle forholde seg til fremmed rett.

I *Torline* uttalte EF-domstolen seg ikke om rettsvalgsspørsmålet eller forholdet mellom dette og konvensjonens regler, ihvertfall ikke direkte. Det kan kanskje spørres om bemerkningene om hvorvidt «flaggstaten» skal anses avgjørende for virkningsstedet, implisitt også relaterer seg til rettsvalgsspørsmålet, spesielt i lys av Arbeidsrettens spørsmålsstilling og generaladvokatens kontante avvisning (jfr. i 4.3.1 foran). Det kan imidlertid ikke bli mer enn en spekulasjon; noen konkrete holdepunkter for å lese noe slik ut av EF-domstolens avgjørelse, er det ikke.

Dermed stod det mest vesentlige spørsmålet i saken fortsatt åpent.

5 Arbeidsrettens dom – dobbel dansk

Arbeidsretten behandlet jurisdiksjonsproblemet – som var et spørsmål om avvisning – og realitetsspørsmålene i saken under ett.

5.1 Jurisdiksjonsspørsmålet

Retten fant det ikke tvilsomt at den hadde jurisdiksjon. SEKO's konfliktvarsel var sendt til rederiet i Danmark for å få tariffavtale for «Tor Caledonia». Selv om SEKO's hovedkonfliktvarsel i seg selv var virkningsløst, kom rederiet i en tvangssituasjon som følge av utsikten til sympatiaksjon, og DFDS anførte å ha lidt et formuestap ved innchartring av et nytt skip. Arbeidsretten bygget på forutsetningen i sin egen spørsmålsstilling til EF-domstolen. Den anså SEKO's konfliktvarsel som en nødvendig forutsetning for sympatiaksjonen og derved som en skadevoldende handling. Denne siktet til å ha virkning i Danmark, og rederiets anførte tap var et direkte tap i Danmark.

Her gir premissene i realiteten ikke mer enn en konklusjon. Retten gikk ikke inn på noen drøftelse av om tap som den blokkerte lider ved tiltak man selv setter i verk for å unngå blokadene, kan anses som følgetap (indirekte tap).

5.2 Rettsvalgsspørsmålet

Arbeidsretten forholdt seg like kortfattet til dette og konkluderte uten tegn til tvil med at realitetsspørsmålene i saken skulle behandles etter *dansk rett*. Retten tok utgangspunkt i at etter alminnelige danske lovvalsregler skal rettmessigheten av «kollektive kampskritt vedrørende arbeide om bord på et dansk skip» som utgangspunkt avgjøres etter dansk

28 Jfr. artikkel 7 i Roma-konvensjonen om rettsvalg i kontraktsforhold av 19. juni 1980. Se videre om dette som tema i arbeidsrettslige forhold Liukkunen, *The Role of Mandatory Rules in International Labour Law*, Helsinki 2004, Liukkunen, «Norwegian International Labour Law and the European Integration – Some Observations», *Arbeidsrett* 2005, 211-217, og Taschner, *Arbeitsvertragsstatut und zwingende Bestimmungen nach dem Europäischen Schuldvertragsübereinkommen*, Frankfurt a.M. 2003.

rett. Retten fremholdt at dette *også* gjelder utenlandske fagforeningers kampskritt med sikte på å oppnå tariffavtale for slikt arbeid. Den poengterte at denne lovvalgsregelen, om anvendelse av flaggstatens rett, ikke kunne anses å stride mot noen folkerettslige regler eller mot grunnleggende rettigheter i EF-retten. Med det var svaret i realiteten gitt. Arbejdsretten føyet imidlertid til at selv om SEKOs konfliktvarsel var avgitt i Sverige, ble det sendt til Danmark i den hensikt at det skulle få virkning der, overfor rederiet.

Arbejdsrettens begrunnelse er temmelig kortfattet. Det gjør det vanskelig å trekke sikre slutninger om hvilken rettsvalgsregel retten har ment å gi anvendelse og hvor langt denne rekker. På det første punktet sies det klart nok at det er «flagets lov» som skal anvendes, ikke retten i de ulike land et skip seiler på. Men det heter også at denne lovvalgsregelen gjelder der det er spørsmål om rettmessigheten av arbeidskamp «vedrørende arbeide om bord på et dansk skip». Det er ikke like klart om den danske rettsvalgsregelen om anvendelse av flaggstatens rett også anses å gjelde ved arbeidskamp på dansk jord mot et utenlandsk registrert skip. I eldre rettspraksis har slik arbeidskamp vært bedømt etter *dansk* rett, ikke skipets flaggstats rett.²⁹ Dommen i «Tor Caledonia»-saken går ikke inn på om meningen er å skape ny rett her, eller i det hele på grunnlaget for å stille opp den rettsvalgsregelen som legges til grunn. Domstolen gikk da heller ikke inn på spørsmålet om rettsvalg ved *distansedelikter* (jfr. i 7.5 nedenfor), som ellers har vært et uavklart spørsmål.

5.3 Lovlighetsspørsmålet

Med avgjørelsen av rettsvalgsspørsmålet var i realiteten også lovlighetsspørsmålet avgjort. Som nevnt innledningsvis (i 2 foran) var «Tor Caledonia» et DIS-skip. Likesom i Norge er det også i Danmark gitt en egen lov om det internasjonale skipsregisteret, DIS-loven.³⁰ Etter den danske lovens § 10 kan danske fagforeninger *ikke* inngå tariffavtale som omfatter andre enn danske statsborgere (eller likestilte). Derneft kan en utenlandsk fagforening bare inngå tariffavtale som omfatter egne medlemmer eller er statsborgere i det land fagforeningen har hjemhørighet i (og ikke er medlemmer av en annen avtalebærende organisasjon). Disse bestemmelsene innebærer en betydelig begrensning av organisasjons- og forhandlingsfriheten sett i forhold til alminnelige normer internasjonalt. Bestemmelsene er da også konsekvent blitt kritisert som folkerettsstridige fra såvel ILOs som Den europeiske sosialpakts side. Som Arbejdsrettens dom viser, har det imidlertid ikke fått virkning i intern dansk rett.

29 Se forsåvidt Arbejdsrettens sag nr. 5155 (1959) og sag nr. 7745 (1976), jfr. også sag nr. 2000/455 (om grensekryssende jernbanetraffikk); jfr. hertil Jantzen, «Boikott som risiko og som virkemiddel i arbeidskamp», *Marlus* Nr. 310 (2004), 97-121 (104-109).

30 Lov nr. 418 av 1. juli 1988 om Dansk Internationalt Skibsregister (DIS-loven), jfr. nu lovbeholdtgjørelse nr. 273 av 11. april 1997. – Den norske loven, som på mange punkter er ulik, er lov 12. juni 1987 nr. 48 om norsk internasjonalt skipsregister (NIS-loven).

DIS-lovens § 10 lyder slik:

«[Stk. 1] Kollektive overenskomster om løn- og arbeidsforhold for ansatte på skibe i dette register skal uttrykkelig angive, at de kun gjelder for sådan beskæftigelse.

Stk. 2. Kollektive overenskomster som nævnt i stk. 1, der er indgået af en dansk faglig organisation, kan kun omfatte personer, som anses for at have bopæl i Danmark, eller som i medfør af indgåede internationale forpligtelser skal sidestilles med danske statsborgere.

Stk. 3. Kollektive overenskomster som nævnt i stk. 1, der er indgået af en udenlandsk faglig organisation, kan kun omfatte personer, der er medlemmer af den pågældende organisation, eller personer, der er statsborgere i det land, hvori den faglige organisation er hjemmehørende, for så vidt de ikke er medlemmer af en anden organisation, med hvilken der er indgået overenskomst som nævnt i stk. 1.

Stk. 4. Lov om arbejdsretten finder tillige anvendelse i sager, hvor en udenlandsk faglig organisation er part.»

ILO tok opp den da nye loven i 1989, dels gjennom en klagesak til Freedom of Association Committee og dels direkte i Ekspertkomitéen (Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, CEACR) gjennom en såkalt «individual observation». De to siste slike er fra 2006. ILOs organer har hele tiden fremholdt at DIS-lovens § 10 er i strid med ILOs konvensjoner nr. 87 (1948) og nr. 98 (1949) om organisasjonsfrihet og kollektive forhandlinger. Jfr. ILO Official Bulletin Vol. LXXII Series B, 1989, No. 1, og CEACR Individual Observations Denmark, som finnes på <http://www.ilo.org/ilolex/english/newcountryframeE.htm> (sist konsultert 27.9.2006).

Kontrollorganet for Den europeisk sosialpakt tok likeledes opp DIS-loven i den første kontrollrunden etter at loven var vedtatt (rapportperioden 1988-1989). Komitéen konkluderte med at lovens § 10 var i strid både med paktens artikkel 5 om «the right to organise» og med artikkel 6 nr. 2 om fremme av frivillige forhandlinger. Også disse standpunktene er konsekvent blitt fastholdt. Jfr. European Social Charter, Conclusions XII-1 (Strasbourg 1992), 110-112 og 118-120, og senest European Social Charter, Conclusions XVII-1 (Strasbourg 2004), 128 og 130.

De folkerettslige normene gikk Arbejdsretten ikke inn på, skjønt de var påberopt fra SEKO side (jfr. domsutskriftens s. 21, «folkerettens grundprincipper»). Retten nøyet seg med å bemerke at DIS-lovens § 10 ikke kunne anses å være i strid med EF-traktatens artikkel 49 om fri bevegelse for tjenester eller med EF-rettslige forbud mot nasjonalitetsdiskriminering.

Dermed ble den konflikten som SEKO hadde varslet vedrørende «Tor Caledonia», kjent ulovlig.

6 Konfrontasjon: Dansk rett contra svensk – en illustrasjon

Domstolens rettsvalg hadde direkte betydning for den rettslige bedømmelsen av realitets-spørsmålet. Etter dansk rett er en tariffavtale med en svensk fagforening for ikke-svenske

arbeidstagerne på et DIS-skip ulovlig og ugyldig.³¹ Dermed er arbeidskampiltak til støtte for krav om en slik tariffavtale også ulovlig, etter dansk rett. Etter *svensk* rett er utgangspunktet derimot at det tariffavtalekravet SEKO fremmet og det kampskrittet forbundet varslet, er fullt ut lovlig. Der gjelder det ikke noe krav om de arbeidstagerne som tariffavtalen eventuelt vil omfatte, skal være innlendinger eller medlemmer i vedkommende organisasjon. Således er det heller ikke noe krav at organisasjonen i det hele tatt skal ha medlemmer hos vedkommende arbeidsgiver.³² Det *kan* imidlertid tenkes at arbeidskampiltak vil være rettsstridige dersom formålet er å fremtvinge en tariffavtale som vil være ugyldig. Det er et spørsmål som ikke er klart løst, men Arbetsdomstolens dom AD 2003 nr. 46 taler mot å anta en slik begrensning.³³ Poenget er uansett at rettsgrunnlaget og de rettslige problemstillingene domstolen måtte ta standpunkt til, ville vært ganske andre dersom svensk rett var lagt til grunn.³⁴ Da kunne også resultatet ha blitt et ganske annet – det motsatte.

Den svenske loven om medbestämmande i arbetslivet (1976:580, MBL) har dessuten en bestemmelse i § 25 a om at en tariffavtale som er ugyldig etter utenlandsk rett fordi den er inngått etter arbeidskampiltak, like fullt skal være gyldig i Sverige dersom arbeidskampiltakene var lovlige etter MBL. Det spiller ingen rolle om de berørte arbeidstagerne, så som besetningen på et utenlandsk skip, allerede er bundet av en utenlandsk tariffavtale. Etter MBL § 31 a har den svenske tariffavtale forrang. Bestemmelsene har sin bakgrunn spesielt på sjøfartsområdet, særlig med sikte på (ITF-)aksjoner overfor skip under såkalt bekvemmelighetsflagg. Her innebærer bestemmelsene et klart avvik fra det alminnelige prinsippet om «flaggets rett» (jfr. nedenfor).³⁵

Dette illustrerer betydningen av rettsvalget i slike tilfeller, dels også for arbeidskamp over landegrensene mer generelt.³⁶ Det gjelder ikke bare arbeidskamp i *hovedkonflikten*, som SEKOs tariffkrav og konfliktsvarsel var i denne saken (sett fra dansk retts side). Det er en felles nordisk regel at *sympatiaksjoner* er rettsstridige dersom (arbeidskamp i) hovedkon-

31 Med reservasjon for tilfeller hvor de ikke-svenske arbeidstagerne er medlemmer av den svenske fagforeningen. Men det var det altså ikke tale om her.

32 Det illustreres f.eks. av *Vaxholm/Laval*-saken.

33 Jfr. Schmidt, *Facklig arbetsrätt*, rev. utg. 1997 v/R. Eklund m.fl., Stockholm 1997, 234-235, og Sigeman, *Arbetsrätten : En översikt*, 4. utg., Stockholm 2006, 80.

34 Det er vesentlige forskjeller mellom rettsordningene også selv om den danske DIS-loven ikke spiller inn. Jfr. kort Jantzen, l.c. 104-109 og 111-112.

35 Jfr. Bergqvist, Lunning og Toijer, *Medbestämmandelagen*, 2. utg., Stockholm 1997, 308-310 og 443-446, og Schelin l.c. 211-212 og 451-454.

36 Jfr. forsåvidt Scheiber og Wittwer, «Meuterei auf der Tor Caledonia», *European Law Reporter* 2004, 184-187 (187), som derfor argumenterer for å legge skadevirkningsstedets rett til grunn ut fra et syn om at domstolene i det land der skadevirkninger inntreffer, må ha domsmyndighet i saker om erstatningskrav.

flikten er ulovlig.³⁷ Rettsvalg for og rettslig bedømmelse av hovedkonflikten har dermed direkte betydning for spørsmål om lovligheten av sympatiaksjoner til støtte for en part i hovedkonflikten. Det gjelder uansett hvilket lands rett sympatiaksjonene rent formelt skal bedømmes etter.

Dette er i første rekke et skandinavisk/nordisk problem. Men legger man til grunn at det er «virkningsstedets» rett som skal anvendes også for sympatiaksjoner, i en slags forlengelse av Arbeidsrettens resonnement i «Tor Caledonia»-dommen, stilles det i skarpere relieff. I en lang rekke land er sympatiaksjoner rettsstridige, mer eller mindre fullstendig, uansett om hovedkonflikten er helt ut lovlig. Den forholdsvis vide adgangen til bruk av sympatiaksjoner er et særkjenne for nordisk kollektiv arbeidsrett.

7 Rettsvalg og arbeidskamp

7.1 Utgangspunkter

Rettsvalgsretten på den kollektive arbeidsrettens område har vært karakterisert som et stebarn.³⁸ Rettskildegrunnlaget er spinkelt. Rettspraksis er sparsom, og internasjonalt er oppfatningene i litteraturen delte. Selv om det for endel spørsmål kan pekes på hovedsynspunkter eller fremherskende oppfatninger, er det adskillig usikkerhet om hvor langt disse rekker.³⁹ Det er da også, for mange lands del, vanskelig å identifisere en sikker «gjeldende rettsvalgsrett». Det gjelder både for tariffavtaleretten og for arbeidskampretten.

Ikke minst når det gjelder arbeidskampretten, kan spørsmålene om rettsvalg være komplekse. Dels er arbeidskamprett et sammensatt tema med mange og ulike rettslige fasetter. De knytter seg ikke bare til tariffrettslige regler om arbeidskampadgang og fredsplikt, m.v., og til «offentligrettslig» regulering om prosedyrer, herunder eventuell medling, frister, o.l., men også til individualrettslige aspekter som arbeidskampens virkninger for de individuelle arbeidsforhold og til spørsmål om sivil- og eventuelt strafferettslige rettsvirkninger både på kollektivt og på individuelt nivå. Dertil vil arbeidskamptiltak samtidig reise rettslige spørsmål i ulike relasjoner. Forenklet kan dette konkretiseres slik at ett er rettssituasjonen i forhold til den arbeidsgiveren det aksjoneres *hos*, et annet er rettsstillingen i forhold til den arbeidsgiveren det aksjoneres *mot*. Det er en velkjent konstellasjon når det gjelder sympatiaksjoner.⁴⁰ Problemstillingen er således ikke spesifikk for arbeidskamp over landegrensene. Men i slike tilfeller blir den aksentuert nettopp på grunn av spørsmålene om rettsvalg.

Her er det ikke meningen å behandle rettsvalg ved arbeidskamp generelt. De almin-

37 I tysk rett anses sympatiarbeidskamp som hovedregel rettsstridig, men når den unntaksvis er tillatelig, vil likeledes en norm om hovedkonfliktens lovlighet gjelde. Jfr. f.eks. Kissel, *Arbeitskampfrecht*, München 2002, 222-233.

38 Birk, «Das internationale Arbeitsrecht der Bundesrepublik Deutschland», *Rebels Zeitschrift* 1982, 385-420 (416), sitert med tilslutning bl.a. av Drobnič og Puttfarcken, *Arbeitskampf auf Schiffen fremder Flagge*, Kehl am Rhein/Strassburg/Arlington 1989, 16.

39 Jfr. f.eks. Junker, *Internationales Arbeitsrecht im Konzern*, Tübingen 1992, 465.

40 Jfr. her Evju, *Organisasjonsfrihet, tariffavtaler og streik*, Oslo 1982, særlig 168-175.

nelige prinsippene vil selvsagt være et bakteppe som det må refereres til, men temaet i det følgende er først og fremst problemstillingene ved aksjoner mot skip fra annet land, som i «Tor Caledonia»-saken. Da er ett utgangspunkt gitt.

For skip gjelder *flaggstatsprinsippet* som en alminnelig regel. Enkelt sagt har skipet registreringslandets nasjonalitet, og det er flaggstaten som har den alminnelige jurisdiksjon over skipet, hvilket i denne sammenheng også omfatter retten til å lovgi om forholdene ombord.⁴¹ På en kyst- eller havnestats territorium gjelder det visse begrensninger i flaggstatens eksklusive kompetanse, men flaggstatskompetansen anses sedvanerettslig å være i behold for såkalt interne forhold ombord på fartøyet.⁴² Hovedregelen er således at det er «flaggets rett» som gjelder hva angår materiellrettslige regler.

Prinsippet om at det er flaggstatens rett som gjelder, omfatter i arbeidsrettslig sammenheng både «offentligrettslig» regulering for arbeidsforhold, som regler om arbeidsmiljø og arbeidstid, og regler om individuelle lønns- og arbeidsvilkår. Det vil som alminnelig utgangspunkt også omfatte den kollektive arbeidsretten, dvs. rettsregler om tariffavtaler – der slike finnes, om konfliktløsning og arbeidskamp, m.v.⁴³

Det er imidlertid et utgangspunkt som trenger presisering og nyansering.

7.2 Introduksjon. Arbeidsstedets rett og arbeidskamp ombord

Det er en fremherskende oppfatning at rettsreglene om arbeidskamp og om rettsvirkninger av deltakelse er så grunnleggende og nært knyttet til rettsordenen i det land der arbeidskampen finner sted, at det er dette landets rett som må ha anvendelse.⁴⁴ Det vil si

41 Prinsippet har lenge vært alminnelig anerkjent i folkeretten. Det kommer nu til uttrykk i FNs havrettskonvensjon fra 1982 (United Nations Convention on the Law of the Sea, i kraft fra 1996), artikkel 91 og 92 nr. 1; jfr den eldre havrettskonvensjonen fra 1958 (Convention on the High Seas, i kraft fra 1982), artikkel 5 og 6. I FNs havrettskonvensjon heter det i artikkel 92 nr. 1 første punktum: «Et skip skal føre bare en stats flagg og skal, bortsett fra i de unntakstilfeller som er uttrykkelig hjemlet i internasjonale traktater eller i denne konvensjon, utelukkende være underlagt denne stats jurisdiksjon på det *åpne hav*» (min uthevelse).

42 Jfr. f.eks. Schelin l.c. 205-206, som også peker på at grensen mellom «interne» og «eksterne» forhold i denne sammenheng ikke er skarp.

43 Jfr. f.eks. Schelin, l.c. 207-210, og tilsvarende Jakhelln, «Lovvalgsspørsmål ved blokade av NIS-skip i utenlandsk havn», *Lov og Rett* 1989, 321-330 (327-328), Drobnig og Puttfarken l.c. 48-49, og Junker l.c. 467-468. Men som det fremgår ved note 42 ovenfor, kan det like fullt tenkes at nasjonal rett begrenser flaggstatsprinsippet gjennomslagskraft. Andre eksempler kan også tenkes; jfr. f.eks. Mo og Lolleng, *Internasjonale arbeidsforhold*, Oslo 2001, 114-115, og Drobnig og Puttfarken l.c. 15-16.

44 Se bl.a. Gamillscheg, *Internationales Arbeitsrecht*, Berlin/Tübingen 1959, 365-366, Gamillscheg, «Rules of Public Order in Private International Law», *Receuil des cours* Vol. 181 (1983), 289-347 (335), Gitter, «Probleme des Arbeitskämpfes in supranationaler, internationaler und international-privatrechtlicher Sicht», *Zeitschrift für Arbeitsrecht* 1971, 127-150 (146), Birk l.c. (note 38) 405-406 og Birk, «Der Streik auf «Billig-Flaggen»-Schiffen in deutschen Hafen», *IPRax* 1987, 14-17 (16), Junker l.c. 484, Lando, «Arbeidsforhold og international privatret: En retssammenlignende undersøgelse», *Tidsskrift for rettvitenskap* 1979, 1-46 (45), Hasselbalch, *Arbeidsrettens almindelige Del*, 2. utg., København 2000, 402-403, Mo og Lolleng l.c. 149, og videre Morgenstern, *International conflicts of labour law*, Gênevê 1984, 112. Jfr. også Bogdan, «Den svenska internationella arbetsrättens grunder», *Svensk Juristtidning* 1979, 81-121 (105).

at det er arbeidsstedets rett – *lex loci laboris* – eller handlingsstedets rett som skal legges til grunn. Arbeidskampen skal bedømmes etter retten på det sted der arbeidet legges ned eller stanses⁴⁵ eller arbeidskampiltak i andre former finner sted. Det alminnelige utgangspunktet er for såvidt at arbeidskamp er undergitt *arbeidskampstedets rett*⁴⁶ (*lex loci actus*⁴⁷).

For skip innebærer dette prinsippet at arbeidskamp *ombord* på skipet er undergitt flaggstatens rett.⁴⁸ Det er også i samsvar med den alminnelige normen om at det er flaggets lov som har anvendelse (jfr. i 7.1 foran).

For norsk retts del har Jakhelln, «NIS-skip» 328, vist til Rt. 1936.900 som uttrykk for at flaggstatens rett har anvendelse for såvidt gjelder «bruk av arbeidskamp». Det er ikke treffende. Riktignok uttalte byretten at en rekke arbeidstageres «undlatelse av at tørne ut har hatt karakteren av en streik» (905). Det var tale om fiskere forhyrt på et engelsk skip, under fiske på åpent hav. Formålet for deres felles opptreden ble ansett å være å oppnå økonomiske fordeler. Byretten karakteriserte forholdet som en «rettsstridig arbeidsnedleggelse» som utgjorde erstatningsbetingende *kontraktsbrudd* (908). Men retten poengterte at det bare var de *individuelle* hyrekontraktene som var grunnlaget for rettsforholdet mellom partene (904), og ansvaret etter engelsk rett bygget på dette. Høyesterett betegnet likeledes fiskernes forhold som en arbeidsnedleggelse, men bygget også på at det var tale om ansvar etter «almindelige rettsgrunnsetninger» for brudd på hyrekontrakter (902). Det forelå ingen tariffavtale, og spørsmål om erstatningsansvar for rettsstridig arbeidskamp som sådan, etter arbeidstvistlovens §§ 4 og 5 eller etter engelsk *tort law*, ble ikke berørt i saken. For såvidt er det mer treffende når Jakhelln senere har vist til dommen blandt norsk rettspraksis «om lovvalget når det gjelder individuelle arbeidsavtaler», se nu Jakhelln, *Oversikt over arbeidsretten*, 4. utg. Oslo 2006, 723.

Er skipet i rom sjø, på åpent hav eller i en kyststats farvann uten at dennes interesser blir påvirket, kan man si at en arbeidskamp ombord bare berører «interne» forhold. Da ligger det også nærmest å fastholde flaggstatsprinsippet. Men arbeidskamp, særlig streik, mens skipet er i rom sjø er ikke særlig praktisk. Slik arbeidskamp er etter flere lands rett straffbar. Det kan også finnes andre regler som begrenser arbeidskampadgangen til når skipet ligger i havn.⁴⁹

45 Herunder stansning ved utestengning (lock out).

46 Jeg går ikke generelt inn på ulike begrensninger i dette prinsippet; jfr. i teksten ovenfor, men tar opp noen aspekter i tilknytning til skip nedenfor. Fra norsk rettspraksis gir ARD 1995.214 et eksempel på en avgrensning, der arbeidskamp som i forholdet mellom partene var undergitt svensk rett, ble ansett omfattet av de «offentligrettslige» reglene om meglings m.v. i arbeidstvistloven 5. mai 1927 nr. 1.

47 Termen *lex loci actus* står generelt for *handlingsstedets* rett. Skulle vi søke et uttrykk som er mer spesifikt for arbeidskampstedets rett, måtte alternativet bli *lex loci actionis* e.l. Men det mangler vel tradisjon og kan derved lett bli kunstig. Derfor bruker jeg *lex loci actus* i det følgende. Vi kan ikke godt bruke *lex loci delicti*, eftersom det ikke er gitt *ex ante* at arbeidskamp er et rettsbrudd.

48 Jfr. f.eks. Drobnig og Puttfarken l.c. 32-33, Junker l.c. 482, Jakhelln, «Boikott av skip under bekvemmelighetsflagg», *Marlus* Nr. 123 (1986), 18, Mo og Lolleng l.c. 151-152.

49 Jfr. eksempelvis pkt. 15.3 annet ledd i hovedavtalen Norges Rederiforbund – LO/Norsk Sjømannsforbund 2006-2009, der det heter: «Varslet arbeidsnedleggelse eller arbeidsstengning kan først iverksettes når skipet er i havn og skip og last er tilbørlig sikret.» Det er en alminnelig type bestemmelse i norske tariffavtaler for skipsfart.

Det er først og fremst ved arbeidskamp i havn det kan reise seg spørsmål om arbeidskampstatuttet. For arbeidskamp ombord på skipet er flaggstatens rett fortsatt utgangspunktet. Et alternativ som har vært trukket frem, er at retten på det sted der skipet oppholder seg – havnestatens rett – skal ha anvendelse. Det er likevel ikke en løsning som kan antas. I slike tilfeller vil det typisk sett ikke være noen, eller bare svake, tilknytningsmomenter til rettsordningen på fastlandet. Selv om man ville søke tilflukt i en «individualiserende metode», er det da ikke grunnlag for å velge havnestatens rett. Men den «individualiserende metode» er en tilnærmingssmåte i norsk rett som nu ikke har særlig bred støtte i internasjonal privatrett ellers. Dessuten vil den anvendbare rett i så fall variere alt etter hvilket land skipet befinner seg i havn i. Det kan bli mange og svært ulike rettsordninger å skulle forholde seg til, alt eftersom hva slags fart skipet går i. Det vil være en lite heldig løsning, for rederen, men ikke minst for mannskapet. Dessuten kan den åpne for «forum shopping».⁵⁰ I det hele vil en slik løsning komme i klar konflikt med hensynet til forutberegnelighet, som er et sentralt hensyn i rettsvalgsretten.

Et annet, mulig, alternativ er å bygge på arbeidsavtalestatuttet, dvs. det landets rett som mannskapets arbeidsavtaler er undergitt. Statuttet kan i relativt vid utstrekning avtales;⁵¹ det kan således være et annet enn flaggets rett. Legges arbeidsavtalestatuttet til grunn, får man en enhetlig og konsekvent rettslig bedømmelse av de kollektivrettslige og de individualrettslige aspektene ved en arbeidskamp. Sammenhengen mellom de to kan være svært viktig.⁵² Løsningen vil også gi en kontinuitet, ved at samme rettsorden har anvendelse over tid – så lenge mannskapet er det samme – og uavhengig av hvor skipet befinner seg. På den annen side blir løsningen problematisk straks ikke hele besetningen ombord har samme arbeidsavtalestatutt. Og det vil hyppig være tilfellet at mannskapet har to eller flere nasjonaliteter og like mange arbeidsavtalestatutt. I så fall kan det bli svært komplisert spesielt for mannskapet å gå til arbeidskamp – eventuelt må man utelukke et mindretall fra deltakelse. Derfor kan som alminnelig regel heller ikke en slik løsning legges til grunn.⁵³

Den alminnelige regelen må derimot, i samsvar med utgangspunktet ovenfor, være at ved arbeidskamp ombord på et skip er det flaggstatens rett som har anvendelse. Et sær-

50 Jfr. til dette særlig Drobnič og Puttfarcken l.c. 25-26, 32, 61-63, og Junker l.c. 476. Jfr. også Jakhell, «NIS-skip» 328-329. – Det foreligger ikke norsk rettspraksis som tilsier anvendelse av havnestatens rett i tilfeller som dette.

51 For EU-området følger avtaleadgangen av de alminnelige bestemmelser i Roma-konvensjonen av 19. juni 1980 om rettsvalg i kontraktsrettslige forhold, artikkel 3, med begrensninger for arbeidsavtaler i artikkel 6. I vår NIS-lov er avtaleadgang derimot avskåret. Det følger av lovens § 6 fjerde ledd at arbeidsavtaler skal være undergitt norsk rett. Den danske DIS-loven har ikke noen tilsvarende bestemmelse (jfr. dens § 10).

52 Det gjelder f.eks. for spørsmål om deltakelse i arbeidskamp, evt. hva slags arbeidskamp som kan begrunne sanksjoner i det individuelle arbeidsforholdet.

53 Jfr. her f.eks. Drobnič og Puttfarcken l.c. 64 og Junker l.c. 476-477. – Heller ikke her foreligger det norsk rettspraksis som tilsier anvendelse av havnestatens rett i tilfeller som dette.

skilt spørsmål om begrensninger i rekkevidden av dette prinsippet, for skip under såkalt bekvemmelighetsflagg, kommer jeg tilbake til (i 7.4 nedenfor).

7.3 Arbeidskamp på land – aksjoner, sympatiaksjoner og boikott

Hvis det settes i verk arbeidskamp mot et skip av organisasjoner eller arbeidstagere på land, vil det alminnelige arbeidskampstatuttet være arbeidskampstedet (*lex loci actus*): Arbeidskampen skal bedømmes etter retten på det sted der arbeidet legges ned eller stanses eller arbeidskamptiltak i andre former finner sted (jfr. i 7.1 foran). Dette blir likevel ikke mer enn et utgangspunkt. Spørsmålet om rettsvalg reiser seg i ulike relasjoner og i flere typer situasjoner. Formene for arbeidskamptiltak kan også variere.

Typesituasjonene kan grupperes slik:

- (1) Det foreligger en *aktuell konflikt ombord*; dvs. at besetningen eller en del av den *selv* er involvert i en konflikt som kan lede til eller har ført til arbeidskamp som disse arbeidstagerne deltar i.
- (2) Det er ingen aktuell konflikt ombord, men en arbeidstagerorganisasjon i land aksjonerer med sikte på å ivareta interesser for egne medlemmer ombord.⁵⁴
- (3) Det er ingen aktuell konflikt ombord, men en arbeidstagerorganisasjon i land aksjonerer med sikte på å få etablert eller håndhevet en regulering av lønns- og arbeidsvilkår for besetningen, uten at organisasjonen har egne medlemmer i denne.
- (4) Det er ingen aktuell konflikt ombord, men det er etablert en konflikt som angitt i (3) av en arbeidstagerorganisasjon i et annet land (B), og en fagforening i (den mulige) havnestaten (A) aksjonerer som ledd i eller til støtte for Bs konflikt.

7.3.1 Konflikt ombord

I tilfelle (1) er arbeidskamp ombord undergitt flaggstatens rett; jfr. i 7.2 foran. Det kan ikke føre til noen annen løsning om de berørte besetningsmedlemmene er tatt ut i konflikt av sin egen fagforening, uansett om denne har domil i havnestaten eller ikke. Ved arbeidskamp ombord på skipet er tilknytningen til flaggstaten som et utgangspunkt det dominerende element i rettsforholdet. Det betyr også at dersom en fagforening i land vil ta ut egne medlemmer ombord i arbeidskamp, er det flaggstatens regler om adgang til og prosedyrer m.v. for dette som vil ha anvendelse. Her er det i tilfelle tale om en *hovedkonflikt* i ordinær forstand.

Men i typetilfelle (1) kan det også være tale om en *sympatiaksjon*, hvis organisasjonen i land aksjonerer til støtte for de aktuelle besetningsmedlemmene eller den fagforeningen som opptrer for dem. Ved en sympatiaksjon vil det imidlertid være tale om *to* relasjoner. Den *ene* er forholdet til en (eventuell) tariffmotpart og de arbeidsgivere i hjemstaten som berøres av aksjonen. Denne vil typisk kunne ha form av en streik, dvs. med full arbeidsstans for de arbeidstagere som tas ut i sympatistreiken, eller av en «betinget sympatistreik», hvor det ikke finner sted noen full arbeidsnedleggelse, men er tale om en

54 Det er f.eks. situasjonen i *Viking Line* (jfr. foran m. note 6).

begrenset arbeidsnektelse rettet mot vedkommende part i hovedkonflikten. En slik «betinget sympatistreik» kan f.eks. bestå i å nekte å transportere varer til, å losse eller å laste det aktuelle skipet. Den *andre* relasjonen er forholdet til motparten i hovedkonflikten, her vedkommende reder (rederiselskap). Overfor denne vil spesielt en «betinget sympatistreik» fungere som en blokad eller boikott.

I den første relasjonen er det klart at hjemstatens, det vil her si arbeidskampstedets, rett (*lex loci actus*) har anvendelse. Her er konstellasjonen at det er tale om en sympatiaksjon til støtte for en utenlandsk hovedkonflikt.⁵⁵ Det er ordinært, også etter norsk internasjonal privatrett, at lovligheten av sympatiaksjon i forholdet mellom nasjonale parter skal bedømmes etter nasjonal rett (*lex loci actus*, der denne også er *lex fori*).

Et spørsmål for seg er om *hovedkonfliktens lovlighet* skal bedømmes etter sympatiarbeidskampstedets rett eller etter hovedkonfliktens *lex loci actus*. I Danmark gjelder at hovedkonflikten må være lovlig etter dansk rett (muligens også etter arbeidskampstedets rett).⁵⁶ Etter svensk rett er utgangspunktet at hovedkonfliktens lovlighet skal bedømmes etter retten i det land der hovedkonflikten finner sted. Men dette gjelder med reservasjoner for rettsordninger hvor arbeidskampreglene skiller seg sterkt fra de svenske.⁵⁷ For norsk retts del har spørsmålet ikke noe klart svar. Det er ikke løst i rettspraksis, og de alminnelige tariffavtalebestemmelsene om sympatiaksjoner, i ulike hovedavtaler, sier ikke noe uttrykkelig om problemstillingen. Jakhelln, «Boikott» 18, har anført at hovedkonfliktens lovlighet «i utgangspunktet» skal bedømmes etter «skipets hjemlands» rett (dvs. flaggstatens rett), men vil modifisere dette med hensyn til skip under bekvemmelighetsflagg.⁵⁸

I den andre relasjonen er spørsmålet mer sammensatt. Utgangspunktet må imidlertid være at en sympatiaksjon også her må bedømmes etter *lex loci actus*, dvs. retten i det land der sympatiaksjonen finner sted. Sterke grunner taler for at rettsvalgsreglene må avstemmes med de materielle reglene. Sammenhengen mellom hovedkonflikt og sympatiaksjon er sentral her. Når sympatiaksjonens lovlighet etter hjemstatens rett (sympatiaksjonens *lex loci actus*) er betinget av hovedkonfliktens lovlighet, vil det ikke gi god harmoni om sympatiaksjonen *også* skal anses undergitt hovedkonfliktlandets rett og kunne bedømmes annerledes etter denne. Dette betyr likevel ikke at en sympatiaksjon nødvendigvis må være helt unndratt bedømmelse etter hovedkonfliktlandets rett. Det kan tenkes at hovedkonfliktlandets rett ikke aksepterer en lovlighetsbedømmelse av hovedkonflikten der *ordre public* eller andre forbehold er lagt til grunn i sympatiaksjonslandet. Eller en sympatiaksjon kan være ulovlig etter sympatiaksjonens *lex loci actus*, og etter reglene i det

55 Det kan også være en innenlandsk hovedkonflikt, dersom det er en annen nasjonal fagforening som er part i hovedkonflikten. Det betyr imidlertid ikke noe for rettsvalgsspørsmålet på dette punkt.

56 Jfr. Hasselbalch l.c. 402-403, og Jantzen l.c. 107-108.

57 Se Schmidt l.c. 262-263, jfr. nu også AD 1999 nr. 65.

58 Mo og Lolleng, l.c. 151, har likeledes hevdet at etter norsk rett skal hovedkonfliktens lovlighet avgjøres etter hjemstatens rett (hovedkonfliktens *lex loci actus*) (med forbehold for *ordre public*) – men støtter ikke dette på annet enn en svensk dom og referanser til svensk litteratur.

land der hovedkonflikten finner sted, kan sanksjoner (særlig erstatning) gjøres gjeldende av den berørte part i hovedkonflikten.⁵⁹ For norsk retts del vil det i slike tilfeller ikke være tale om tariffbrudd i forhold til den utenlandske part, og arbeidstvistlovens erstatningsregler har derfor ikke anvendelse. Hvordan spørsmålene skal løses rettsvalgmessig, er derimot usikkert.

7.3.2 Konflikt for egne medlemmer

I typetilfelle (2) er utgangspunktet også enkelt. Her gjelder prinsippet om at flaggstatens rett har anvendelse. Er det i tillegg tale om sympatiaksjoner fra andre organisasjoner enn den som er aktør i hovedkonflikten, blir synsmåtene de samme som i 7.3.1 ovenfor.

Problemstillingen kan imidlertid kompliseres. Her kan *Viking Line* tjene som illustrasjon. Den engelske High Court anvendte finsk rett på den finske sjømannsorganisasjonens varslede aksjon på land mot en eventuell utflagging av skipet. Men domstolen lot også finsk rett få anvendelse overfor ITF, som har domil i London, i forhold til mulige støtteaksjoner fra ITFs side da den nedla en midlertidig forøyning (*injunction*). Avgjørelsen ble imidlertid opphevet av Court of Appeal. Se note 6 foran.

7.3.3 Ingen konflikt ombord

Felles for typetilfellene (3) og (4) er at det ikke foreligger noen ordinær hovedkonflikt. Besetningen er formelt sett ikke representert av den eller de organisasjoner som fremmer krav eller aksjoner. Kanhende er besetningen heller ikke interessert i at dette gjøres, eller gir uttrykk for at den ikke er det. Dette er ikke så uvanlig i saker om skip under bekvemmelighetsflagg.⁶⁰ Nyansen mellom tilfellene (3) og (4) ligger i at i (3) forutsettes det at krav og eventuell (primær-)aksjon fremmes av en organisasjon med domil i aksjonslandet. Her gir «Tor Caledonia»-saken en illustrasjon; på norsk grunn kan på lignende måte et krav fra Norsk Sjømannsforbund (NSF) tenkes som eksempel. I typetilfelle (4) er krav derimot fremsatt av en organisasjon med domil utenfor landet,⁶¹ og som ikke selv går til noen konkret aksjon. Aksjoner foretas derimot av en eller flere tilsluttede organisasjoner i de enkelte land. Dette er en alminnelig konstellasjon i saker om gjennomføring av ITF-avtaler for skip under bekvemmelighetsflagg.⁶²

I begge tilfeller er det ikke tale om noen streik i forhold til den utenlandske reder; det

59 Jfr. her Jakhelln «NIS-skip» 329.

60 Se f.eks. bemerkningene i RG 1998.1027 Agder (*Corona*) (= ND 1997.367).

61 Herunder regner jeg også de tilfellene der et krav rent faktisk er fremmet av en innenlandsk organisasjon, men for eller på vegne av en utenlandsk. En slik konstellasjon har ikke vært uvanlig i ITF-saker. Se illustrasjonsvis RG 1998.1027 Agder (*Corona*).

62 Jfr. likeledes RG 1998.1027 Agder (*Corona*).

finner ikke sted noen arbeidsnedleggelse på skipet.⁶³ I praksis er den aktuelle aksjonsformen «*blokade*». Slike blokader kan anta mange former, fra en enkel «nyanstallningsblokad» til sperring eller nektelse av å utføre arbeid med å ta imot og fortøye skipet, losse, laste eller transportere forsyninger til det, osv. Begge deler illustreres av bl.a. «Tor Caledonia»-saken (jfr. i 2 foran). Etter norsk rett vil slike blokader være *boikott* som reguleres av boikottloven av 5. desember 1947 nr. 1. I andre land vil rettsgrunnlaget for å bedømme blokadenes lovlighet bero på nasjonal rett og kan være ganske ulikeartet. I de fleste land utenfor Norden er situasjonen at slike blokader vil anses rettsstridige.⁶⁴

Spørsmål om rettmessighet i det «interne» forholdet mellom de aksjonerende og deres tariffmotpart eller arbeidsgiver kan derimot reguleres av andre regler. Også dette varierer. I norsk rett har ikke boikottloven noen anvendelse i denne relasjonen. Det som har vært problemstillingen i praksis, er om det foreligger *tariffrettslig* hinder for at en tariffbundet organisasjon og dens medlemmer iverksetter slike blokader. Dette var oppe i ARD 1956-57.16, den tariffrettslige forløper for *San Dimitris* (jfr. nedenfor). Der var problemstillingen knyttet til arbeiderhovedavtalen LO – N.A.F 1954 § 21 (nu hovedavtalen LO – NHO 2006-2009 § 3-6) om «sympatiaksjoner». Arbeidsretten (4-3) kom til at § 21 ikke hadde anvendelse på slike blokadeaksjoner som det var tale om. Noen senere rettspraksis finnes ikke. Såvidt vites har det ikke skjedd endringer i den aktuelle hovedavtalen på dette punkt.

I ARD 1956-57.16 ble blokadene karakterisert som «sympatiaksjoner» (26, rettens premisser). Den samme karakteristikken har vært brukt i enkelte saker om boikott; jfr. f.eks. ND 1989.189 Eidsivating (*Dorthe Ollendorff*). Man kan stille spørsmål om en slik rubrisering er treffende der det ikke er noen, eller ikke noen egentlig, hovedkonflikt.⁶⁵ For norsk retts del er det mindre viktig. Både i forhold til arbeidstvistlovens § 6 nr. 1 og 3 og etter alminnelige tariffrettslige normer er det sentrale at en aksjon *ikke* retter seg mot *egne* tariffforhold. Gjør den ikke det, vil den heller ikke være tariffstridig – medmindre det er særlige holdepunkter i tariffavtale for noe annet. I ARD 1956-57.16 var § 21 om sympatiaksjoner det eneste alternativet for mulige slike holdepunkter som kunne være aktuelt. Noen videre slutninger om blokadeaksjoners «art» kan man ikke trekke fra dommen. Om en slik aksjon karakteriseres som en «sympatiaksjon» fordi den, i større eller mindre grad, anses som en «solidaritetshandling» med besetningen ombord eller med sjømannsstanden

63 En slik forståelse av begrepet «streik» gjelder ikke bare etter norsk rett, men tilsvarende også i en rekke andre land. Hvordan begrepet streik ellers forstås og hvordan grenser trekkes mellom dette og andre aksjonsformer, kan derimot variere meget.

64 Som «Tor Caledonia»-saken illustrerer er rettsgrunnlaget både i Sverige og i Danmark alminnelige kollektivarbeidsrettslige normer. I Sverige er de forankret i lov, i Danmark ikke. I Storbritannia gjelder det særskilt lovgivning om arbeidskonflikter som nu fastlegger en rettsstilstand som er meget forskjellig fra alle de skandinaviske land. Jfr. til dette siste f.eks. Schelin l.c. 439. Jfr. videre Chaumette, «Fragment d'un droit des conflits internationaux du travail?», *Droit social* 2005, 295-301 (298-300), og mer utførlig om tysk rett Däubler, *Der Kampf um einen weltweiten Tarifvertrag*, Baden-Baden 1997, 39-62.

65 Jfr. forsåvidt Schelin l.c. 431-432. Se dessuten Jakhelln «Boikott» s. 17. Hans resonnement knyttet til hovedavtalens § 21 er imidlertid ikke treffende etter mitt syn.

generelt, er noe ganske annet, men kan eventuelt bli tillagt vekt i en rettmessighetsvurdering etter boikottloven. Her er ND 1989.189 illustrerende.

Spørsmålet er så hvilket lands rett som skal legges til grunn i forholdet mellom de aksjonerende og den som utsettes for blokaden (rederen). Gjennomgående synes det alminnelige utgangspunktet å være at arbeidskampstedets rett har anvendelse. Slike blokader anses som en form for arbeidskamp, og lovligheten skal bedømmes etter handlingsstedets regler om arbeidskamp (*lex loci actus*). Det samme gjelder da erstatningsrettslige virkninger av rettsbrudd.⁶⁶ For norsk retts del har en slik rettsvalgsregel i realiteten ikke vært problematisert, men er gitt anvendelse, i rettspraksis. I saker om boikott av skip er det således konsekvent lagt til grunn at boikottloven gjelder, uten at det har vært reist spørsmål om eller blitt drøftet om saken i stedet skulle avgjøres etter flaggstatens rett. Jfr. her Rt. 1959.1080 *San Dimitris*, ND 1980.282 og ND 1981.177 *Hålogaland (Nawala)*, ND 1989.189 *Eidsivating (Dorthe Ollendorff)*, RG 1998.1027 *Agder (Corona)*, m.fl.⁶⁷

Dansk rett kan derimot ha en annen rettsvalgsregel, slik Arbeidsrettens dom i «Tor Caledonia»-saken legger det til grunn. Lovligheten av en svensk blokade ble bedømt etter flaggstatens – dvs. dansk – rett.⁶⁸ For norsk rett har Jakhelln tatt til orde for en tilsvarende rettsvalgsregel ved blokader overfor *norske* skip, ut fra et synspunkt om at det vil være tale om å søke å oppnå en regulering der såvel tariffrettslige som individualrettslige forhold er undergitt norsk rett.⁶⁹ Det siste er imidlertid ikke spesielt, hverken norsk eller dansk. Tvert imot er det alminnelige at arbeidsforhold ombord, både individuelt og kollektivrettslig, er undergitt flaggstatens rett. Og en rettsvalgsregel til fordel for norsk flaggstatsrett ved blokader utenlands, som holder arbeidskampstedets rett utenfor, er ikke uten videre lett å forene med samtidig å anvende en rettsvalgsregel til fordel for norsk rett ved tilsvarende aksjoner på norsk jord. Den legger seg åpen for kritikk om partikularisme. Det er i seg selv uheldig. Uansett er en slik dobbelt standard ikke heldig, generelt sett. Den vil lede til at flere sett av materielle og prosessuelle regler har anvendelse for samme forhold. Den rettslige bedømmelsen av en aksjon og rettsvirkningene av den kan bli ulike etter arbeidskampstedets og flaggstatens rett. Det kan igjen lede til flere søksmål, samtidig eller suksessivt, om de samme spørsmål, medmindre regler om jurisdiksjonsvalg

66 Jfr. her bl.a. Drobniig og Puttfarken l.c. 17-18. Forsåvidt gjelder dansk rett før dommen i «Tor Caledonia»-saken, se foran m. note 28.-I svensk rett er den alminnelige regel den samme.

67 Jfr. også Jakhelln «Boikott», 14-15, som med referanse til *San Dimitris* og *Nawala* bemerker at det ikke forelå noen arbeidskamp ombord, og fremholder om blokadene at: «Ettersom de norske arbeidstakere og deres organisasjoners aksjon ble iverksatt i Norge, kan det ikke være tvil om at aksjonens rettmessighet må bedømmes etter norsk rett.»

68 Det gjenstår å se om de alminnelige domstoler (Sø- og Handelsretten m.v.) vil legge dansk rett til grunn også som deliktsstatutt, men etter Arbeidsrettens dom er det nærliggende å anta at det vil bli gjort.

69 Se Jakhelln «NIS-skip» 329. Han presiserer at standpunktet gjelder såvel NIS-skip som skip registrert i det ordinære nasjonale register (NOR).

begrenser en slik mulighet. Der regler om jurisdiksjonsvalg gjelder, kan på den annen side valget av domstolsland få vesentlig betydning. Rettsvalgsregler er som kjent nasjonal rett, og også her kan det være viktige forskjeller mellom de ulike nasjonale rettsordninger. Igjen er «Tor Caledonia»-saken en illustrasjon.

7.4 Særlige regler for bekvemmelighetsflagg?

Tar man som utgangspunkt at blokader skal bedømmes etter flaggstatens rett, er et særlig spørsmål om det skal gjelde unntak fra en slik regel i forhold til skip under «bekvemmelighetsflagg». ⁷⁰ Det er et ganske problematisk spørsmål.

På den ene side kan det hevdes at bekvemmelighetsflagg er uønsket. Flaggstaten må sikre at det gjelder rimelige arbeidsforhold, sikkerhetsmessige og sosiale standarder for skip i sitt register. Misforhold og sub-standard lønns- og arbeidsvilkår kan ikke godtas. Dessuten bør det være en reell tilknytning – «genuine link» – mellom den virkelige eier og den stat skipet er registrert i. Det kan anføres sosiale hensyn til mannskapet på slike skip såvel som til arbeidstagere i skipsfart alment, så som vern mot «sosial dumping», og konkurransemessige hensyn. Alle elementene spiller en rolle i praksis. På den annen side kan det anføres at dette er interessepolitiske vurderinger som ikke kan være bestemmende for den rettslige avgjørelsen av hvilke rettsvalgsregler som skal gjelde. ⁷¹

Et mulig alternativ til flaggstatens rett kan være å anvende retten i det land skipet reelt sett må anses å ha den nærmeste tilknytning til. Det vil imidlertid være vanskelig å etablere en slik alternativ tilknytning som er nærmere enn den til flaggstaten. Det kan tenkes at arbeidsavtalestatuttet, eventuelt også tariffavtalestatuttet, for besetningen eller en del av den er et annet enn flaggstatens rett. Imidlertid er rederen (rederiselskapet) etablert i flaggstaten som eget rettssubjekt og derved undergitt flaggstatens rett, også i arbeidsrettslig og selskapsrettslig henseende. Det er utgangspunktet for rettsforholdet for skip og besetning og samtidig den tilknytningen som normalt har størst kontinuitet. Tilknytningen til den stat der den bakenforliggende, «reelle», eier av skipet har domisil, vil normalt være svakere for både skip og besetning.

Eventuelt kan domstolslandets rett – *lex fori* – gis anvendelse på grunnlag av domstolslandets *ordre public*. I praksis vil det da normalt være tale om en havnestats rett. Anvendelse av havnestatsens *lex fori* kan være tenkelig hvis det råder virkelig uholdbare forhold for besetningen, i strid med aksepterte folkerettslige standarder, grunnleggende rettigheter etter *lex fori*, e.l. Det som da må vurderes, er ikke først og fremst de faktiske forhold ombord, men flaggstatens rett. Om *ordre public* skal anvendes, beror imidlertid på en konkret vurdering. Derfor kan ikke flaggstatens rettsregler vurderes isolert, spør-

70 Jfr. f.eks. Birk I.c. (note 38) 393, Birk *IPRax* (note 44) 16, Jakhelln «NIS-skip» 329-330, Junker I.c. 482.

71 Jfr. Drobnig og Puttfarken I.c. 49-50, og 50-61 for en mer omfattende diskusjon av de spørsmålene som berøres i de neste avsnitt i teksten. Det er ikke en renskåret enkel problemstilling. F.eks. kan normene om anvendelse av «internasjonal preceptoriske regler» (jfr. ovenfor m. note 28), som er en del av rettsvalgsretten, sees som uttrykk for interesseavveininger eller interessepolitiske vurderinger.

målet er hvilke virkninger de har i det enkelte tilfelle. Men derved er anvendelsen av *ordre public* heller ikke begrenset til skip under bekvemmelighetsflagg; den gjelder prinsipielt overfor *enhver* fremmed rettsorden.

Den norske rettspraksis om boikott av skip byr ikke på spor av slike tilnærminger til rettsvalgsspørsmålet. Hverken en individualiserende metode eller *ordre public* er diskutert.⁷²

Derimot har norske domstoler i en viss utstrekning lagt vekt på om skipet seiler under bekvemmelighetsflagg som et moment i vurderingen av om en boikott er rettsstridig eller ikke etter boikottlovens § 2. Jfr. her særlig ND 1981.177 Hålogaland (*Nawala*), ND 1989.189 Eidsivating (*Dorthe Ollendorff*) og RG 1998.1027 Agder (*Corona*). Prinsipielt sett er det en tilnærmingssmåte som byr på problemer. Et første spørsmål er hva som skal forstås med «bekvemmelighetsflagg» eller «bekvemmelighetsregister». Dette er langt fra entydige begreper.⁷³ I rettspraksis er det man faktisk har stått overfor, ITFs definisjon og klassifiseringer. ITFs definisjon er i utgangspunktet rent formell: Et skip har bekvemmelighetsflagg hvis reell eier og kontroll ligger i en annen stat enn flaggstaten. Bygger man bare på en slik formell definisjon, sier det intet om besetningens lønns- og arbeidsforhold m.v. ITF benytter dessuten et sett av ytterligere vilkår knyttet til etterlevelse av internasjonale minimumsstandarder for arbeidsforhold, sikkerhet og sosiale forhold. Ut fra dette kan et nasjonalt register bli karakterisert som et «bekvemmelighetsregister», men uansett register kan det enkelte skip dessuten bli ansett å seile under bekvemmelighetsflagg.⁷⁴ For en nasjonal rettsanvendelse kan ITFs rubrisering *ikke* være avgjørende. Det er, rimeligvis, en materiell vurdering som må legges til grunn, uansett om skipet kan sies å ha bekvemmelighetsflagg eller ei. Hvor og hvordan man da skal trekke grensen for hva som er så lite akseptable forhold at det kan berettigede aksjon på hjemlig grunn, er et annet spørsmål. Her gir rettspraksis noen holdepunkter; endel står fortsatt åpent.⁷⁵ Vurderingen er ikke uten videre enkel. Det illustrerer problemet også i forhold til rettsvalgsspørsmålene.

7.5 Rettsvalg ved distansedelikter

For erstatningsansvar utenfor kontraktsforhold er den alminnelige rettsvalsregelen i europeiske lands rett at skadestedets rett – *lex loci delicti* – har anvendelse. Men dette

72 Annerledes Jakhelln «NIS-skip» 329-330, som hevder at det «synes å være en tendens i norsk rett til å la det reelle tilknytningsforhold være avgjørende for lovvalget» i relasjon til skip under bekvemmelighetsflagg. Jeg kan ikke se at det er grunnlag for å utlegge dommen i *San Dimitris* slik Jakhelln gjør. Riktignok knyttet Høyesterett en bemerkning til greske forhold; skipet var registrert i Panama. Men dette ledet ikke til noen antydninger av diskusjon om anvendelse av gresk rett; som alt nevnt ble boikotten bedømt etter norsk rett.

73 Se Schelin I.c. 222-233 for en inngående drøftelse.

74 ITFs grunnleggende definisjon fra 1974 og ytterligere vilkår m.v. finnes f.eks. på ITFs websider, <http://www.itfglobal.org/flags-convenience/index.cfm> og <http://www.itfglobal.org/flags-convenience/sub-page.cfm> (3. oktober 2006). Se dessuten nærmere Schelin I.c. 110-123 og 228-233.

75 Jfr. forsåvidt Jakhelln «Boikott», 22 ff, for en nærmere drøftelse av en rekke spørsmål.

blir ikke mer enn et utgangspunkt, fordi det ikke er entydig hva en slik rettsvalsregel innebærer. Den kompliseres blandt annet ved det som kalles *distansedelikter* – der den skadevoldende handling finner sted i ett land og den skade som voldes, inntreffer i et annet land. Da blir spørsmålet *hva* som skal regnes som *lex loci delicti* – stedet der en handling (eller unnlatelse) finner sted eller stedet der skadevirkninger inntreffer (*lex loci damni*). «Tor Caledonia»-saken gir et eksempel på en slik konstellasjon.

Her er det ikke noen enhetlig løsning på tvers av nasjonale rettsordener.⁷⁶ Etter engelsk rett vil den alminnelige regel være at handlingsstedets (arbeidskampstedets) rett skal anvendes, selv om skadevirkningen inntreffer i et annet land.⁷⁷ I tysk rett råder derimot det såkalte *Ubiquitätsprinzip*, som har røtter langt tilbake og nu er lovfestet i EGBGB art. 40 I.⁷⁸ Her gis skadelidte en rett til å velge mellom handlingsstedets eller virkningsstedets rett. Prinsippet er derfor også betegnet som et «gunstighetsprinsipp» til fordel for skadelidte.⁷⁹

I *skandinavisk* rett finner vi ikke tilsvarende klare løsninger. I *dansk* rett har spørsmålet om hvordan det skal fastlegges hva som er skadestedet – *lex loci delicti* – ved distansedelikter, ikke blitt avklart i rettspraksis.⁸⁰ Hvorvidt Arbeidsretten med dommen i «Tor Caledonia»-saken etablerer en rettsvalsregel her, og eventuelt med hvilken rekkevidde, er som tidligere nevnt vanskelig å fastslå (jfr. i 5.2 foran). Ikke minst gjelder det fordi dommen ikke går inn på problemstillingen.⁸¹ Heller ikke *svensk* rett har noen klar løsning av spørsmålet.⁸² Det samme gjelder for norsk retts del. Hverken rettspraksis eller teori gir noe sikkert svar på hvordan rettsvalgsspørsmålet skal løses i slike tilfeller.⁸³

Problemstillingen her føyer seg til og står i sammenheng med dem som er diskutert i 7.3 og 7.4 foran. Likevel har den ikke blitt gjenstand for nærmere behandling i den rettspraksis vi har om aksjoner mot skip under fremmed flagg. Men også her ligger det nær å spørre i hvilken utstrekning det er velbegrunnet å operere med særregler for arbeidskamp, generelt eller i forhold til visse motparter fra bestemte land, med visse typer lønns- og arbeidsvilkår, m.v. Ett av spørsmålene i denne sammenheng er om det er grunn

76 Jfr. alment Reimann, *Conflict of Laws in Western Europe*, Irvington NY 1995, 134-137.

77 Jfr. Dicey, *Morris and Collins on the Conflict of Laws* (L. Collins, red.), London 2006, Vol. 2, 1936-1942 m. Illustration 13.

78 Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche. Art. 40 I som ble føyet inn pr. 1. juni 1999, lyder slik: «Ansprüche aus unerlaubter Handlung unterliegen dem Recht des Staates, in dem der Ersatzpflichtige gehandelt hat. Der Verletzte kann verlangen, daß anstelle dieses Rechts das Recht des Staates angewandt wird, in dem der Erfolg eingetreten ist. ...»

79 Jfr. her. Kropholler, *Internationales Privatrecht*, Hamburg 2001, 495-500.

80 Jfr. Peter Arnt Nielsen, *International privat- og procesret*, København 1997, 596-598.

81 I denne sammenheng kan det knapt være avgjørende at Arbeidsretten bare kunne avgjøre lovlighetsspørsmålet, mens erstatningskravet ellers hører under Sø- og Handelsretten (jfr. i 3 foran). Det siste står i direkte sammenheng med det første.

82 Jfr. Bogdan, *Svensk internationell privat- och processrätt*, 6. utg., Stockholm 2004, 280.

83 Jfr. Cordes og Stenseng, *Hovedlinjer i internasjonal privatrett*, Oslo 1999, 324, og Lundgaard, *Gaarders innføring i internasjonal privatrett*, [3. utg.] Oslo 2000, 267-268.

til å skille mellom (aksjoner overfor) skip under fremmed flagg og utenlandske aktører med virksomhet på norsk jord.

8 Rettsvalg og reform. Danmark og Norge

Betydningen av hvilket lands rett som skal anvendes i saker om arbeidskamp i internasjonale forhold, er åpenbar. Hvis dette ikke er avklart, kan det være like viktig hvor en sak skal behandles. På den europeiske arena er reglene om jurisdiksjonsvalg langt på vei harmonisert med Bruxelles-konvensjonen, Bruxelles I-forordningen og Lugano-konvensjonen. Disse omfatter saker om forpliktelser både i kontraktsforhold og utenfor kontraktsforhold. Rettsvalsreglene har derimot bare vært delvis harmonisert. Roma-konvensjonen fra 1980 gjelder bare forpliktelser i kontraktsforhold. Konvensjonen gjelder dessuten bare EU-medlemsstater. Norge er ikke kontraherende part, og som kjent har vi heller ikke noen tilsvarende lovgivning.

Det ble tatt initiativ til lovgivning i 1985. Justisdepartementet sendte da ut et høringsutkast til lov om interlegale lovvalsregler på formuerettens område (jnr. 1450/85 E, 20. mai 1985). Utkastet tok utgangspunkt blandt annet i Roma-konvensjonen fra 1980 (jfr. note 27). Sist på 1980-tallet forelå det et proposisjonsutkast, men saken ble lagt til side under forhandlingene med EU om norsk medlemskap. Sommeren 2003 ble det så sendt ut et høringsdokument i forbindelse med EUs «grønnbok» om mulige endringer i Roma-konvensjonen (Justisdepartementets høringsbrev 13. juni 2003, 200206128 EP). Denne saken ligger foreløpig i bero. I første omgang avvenges den reformprosessen som pågår i EU (jfr. nedenfor m. note 84). Noen konkrete planer om norsk lovgivning på området foreligger ikke.

I 2002 startet EU-kommisjonen en prosess med sikte på harmonisering også av rettsvalsregler for ikke-kontraktsrettslige forhold gjennom en forordning.⁸⁴ Et første forslag til en forordning om «lovvalsregler for forpliktelser utenfor kontraktsforhold» – kalt «Roma II» – ble lagt frem i juli 2003.⁸⁵ Det bygget på at som hovedregel skal retten i det land «hvor skaden er oppstått eller truer med å oppstå», anvendes «uansett i hvilket land den begivenhet som utløste skaden, fant sted» (artikkel 3 nr. 1). Enkelt sagt vil det gi det en rettsvalsregel tilsvarende jurisdiksjonsvalgregelen i Bruxelles I-forordningens (m.v.) artikkel 5 nr. 3 – og tilsvarende en slik rettsvalsregel som Arbeidsretten anvendte i «Tor Caledonia»-saken. Kommisjonens forslag inneholdt ingen særregler eller unntak for arbeidskamp. Blandt annet på dette punktet var forslaget kontroversielt. Ikke minst ville det være problematisk, for å si det mildt, i forhold til bruk av arbeidskamp som middel til å oppnå tariffavtale overfor utenlandske foretak ved utstasjonering av arbeidstagere

84 I januar 2003 la Kommisjonen dessuten frem en «grønnbok» med sikte på å omdanne Roma-konvensjonen til et regulært EU-instrument (forordning eller direktiv). Jfr. COM(2002) 654 final. Forslag til en forordning («Roma I») ble lagt frem i desember 2005, COM(2005) 650 final.

85 COM(2003) 427.

– som i *Vaxholm/Laval*. Ved førstegangsbehandlingen i juli 2005 vedtok EU-parlamentet et forslag om en bestemmelse om at ikke-kontraktsrettslige forpliktelser som oppstår som følge av *arbeidskamp* (varslet eller iverksatt), skal være undergitt arbeidskampstedets rett.⁸⁶ Kommisjonen avviste dette som «for rigid» i det reviderte forslaget den la frem i februar 2006.⁸⁷ Der var hovedregelen i behold, bare med en modifikasjon for adgang til avtalt rettsvalg (artikkel 5 nr. 1). Kommisjonen uttrykte imidlertid «forståelse» for de politiske overveielser som lå bak Parlamentets forslag om en unntaksregel for arbeidskamp. Denne forståelsen har senere ledet et skritt videre. Etter forhandlinger i juni 2006 vedtok Rådet en «common position» om et ytterligere revidert forslag.⁸⁸ Her er det tatt med en unntaksbestemmelse for arbeidskamp, om at for saker om ikke-kontraktsrettslig ansvar for arbeidstagere, arbeidsgivere eller deres organisasjoner skal *arbeidskampstedets rett* ha anvendelse (artikkel 9). Det er begrunnet med en betraktning (nr. 24) i fortalen om at begrepet arbeidskamp varierer mellom land, og at formålet er å verne arbeidstageres og arbeidsgiveres rettigheter og forpliktelser.

Det gjenstår å se hva «Roma II»-prosessen vil resultere i. Etter Rådets behandling er det likevel sannsynlig at en forordning vil gjøre unntak for arbeidskamp, selv om spørsmålet er politisk omstridt.⁸⁹ Det gjenstår også å se om Danmark vil holde seg utenfor en ny rettsvalgsforordning, slik de har holdt seg utenfor Bruxelles I-forordningen.⁹⁰ I så fall aksentueres kontrasten til rettsvalgsreglene på dette området i andre medlemsstater. Da kan DIS bli et attraktivt register, sett fra redersiden. Konsekvensene vil nok bli begrensede; DIS er bare i begrenset grad et åpent register.⁹¹ Norge vil på sin side ikke bli omfattet av en slik forordning. Men en europeisk regulering på området kan vel tenkes å få en betydning for hvordan en «individualiserende metode» utmyntes i praksis. Et annet forhold er at dersom en «dansk løsning» for rettsvalg gis anvendelse ved aksjoner i utlandet mot norske skip, vil det på lignende måte som for DIS kunne gjøre NIS til et attraktivt register. Og her er de potensielle effekter større, eftersom NIS i vesentlig større grad enn DIS er et åpent register. De mulige konsekvensene er neppe ønskelige. Med tanke på muligheten for bruk av arbeidskampiltak på norsk jord overfor utenlandske foretak som vil drive virksomhet her, blir dilemmaet tydelig. Hensynet til sammenheng kan imidlertid gjøre det vanskelig å oppstille ulike løsninger for aksjoner *mot* norske in-

86 Jfr. TA(2005)0284, 6. juli 2005, EF-Tidende C 157, 6. juli 2006, s. 98 ff, artikkel 6.

87 COM(2006) 83 final, jfr. bemerkningene ad endringsforslag nr. 31, s. 6 el. 7 (avhengig av sprogversjon).

88 Doc. No. 9751/06, 11. august 2006; jfr. COM(2006) 566 final (27. september 2006) og Common Position (EC) No 22/2006, O.J. C 289, 28. November 2006, 68-83.

89 I Rådet stemte Estland og Latvia mot vedtagelsen av den felles posisjon. De var mot unntaksbestemmelsen for arbeidskamp på grunn av implikasjonene av en slik bestemmelse for den frie bevegelighet av tjenester. Jfr. Doc. No. 9751/06 ADD 1, 11. september 2006, Draft statement on the Council's reasons.

90 Så langt har imidlertid Danmark holdt seg utenfor «Roma II»-prosessen; jfr. nu fortalens betraktning nr. 36 og artikkel 1 nr. 4 i Rådets forslag i Doc. No. 9751/06, 11. august 2006, og Common Position (EC) No 22/2006. Det samme gjelder «Roma I», jfr. fortalens betraktning nr. 19 og artikkel 1 nr. 3 i forslaget i COM(2005) 650 final

91 Jfr. her Schelin l.c. 226.

teresser og aksjoner i Norge mot utenlandske interesser. I det hele kan dette være et nytt puff til gjennomføring av det så lenge ufullførte prosjekt om en norsk lov om rettsvalg på kontraktsrettens område, men i tillegg nu også på området for forpliktelser utenfor kontraktsforhold. Ihvertfall er det grunn til å tenke videre igjennom hvilke rettsvalgsregler som skal ha anvendelse på området.